

Drie stappen bij hoogbegaafdheid

Signaleringsinstrument Hoogbegaafdheid

*Voor professionals in de gezondheidszorg, jeugdhulp,
kind- en jongerenbegeleiding*

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding	7
Stap 1: Bewustwording	10
Hoogbegaafdheid en een ontwikkelingsvoorsprong	10
1.1 De begrippen hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong	10
1.2 Het belang van vroegtijdig signaleren	14
1.3 Zijnskenmerken bij hoogbegaafdheid	16
1.4 Invloed van de omgeving	20
1.5 Problemen, misdiagnose en gemiste diagnose	21
1.6 Asynchrone ontwikkeling	23
1.7 Signalen tijdens kennismaking, begeleiding of onderzoek	24
1.8 Behoeften van hoogbegaafde kinderen	25
Stap 2: Signaleren	30
Signaleren met Drie stappen bij hoogbegaafdheid	30
2.1 Wat je moet weten voordat je start met signaleren	30
De inhoud van het instrument	33
2.2 Welke kaarten zijn er?	33
Hoe werkt het?	34
2.3 Wanneer gebruik je een kaart?	34
2.4 Hoogbegaafdheid of niet?	35
2.5 Interpretatie van de gegevens, signaleren van hoogbegaafdheid	37
Stap 3: Neem hoogbegaafdheid mee in je zicht op het kind	40
Toelichting op de punten van elke kaart	40
3.1 Kenmerkenkaarten	41
Kaart 1. Kenmerken baby	41
Kaart 2. Kenmerken dreumes	43
Kaart 3. Kenmerken peuter	46
Kaart 4. Kenmerken kleuter	49
Kaart 5. Kenmerken kinderen boven de 6 jaar	52
Kaart 6. Kenmerken bij kinderen boven de 12 jaar	54
3.2 Signaalkaarten	57
Kaart 7. Wat ouders merken	57
Kaart 8. Zorgen van ouders	61
Kaart 9. Problemen als signaal van hoogbegaafdheid	65

3.3 Gesprekskaarten	69
Kaart 10. Vervolg vragen aan ouders	69
Kaart 11. Vragen aan kinderen en jongeren	73
Kaart 12. Adviezen ouders en begeleiders, 0-6 jaar	76
Kaart 13. Adviezen ouders en begeleiders, 6-12 jaar	80
Kaart 14. Adviezen ouders en begeleiders, 12+ jaar	83
Referenties	86
Bijlagen	91
Bijlage A. Kopieerblad - Doorverwijzen	93
Bijlage B. Kopieerblad - Boekentips	95
Bijlage C. Anamnese	97
Bijlage D. Spelobservatie	111
Bijlage E. Menstekeningstest van Florence Goodenough	119
Bijlage F. Algemene observaties	123
Bijlage G. Overzicht doelen 0-6 jaar	127

Inleiding

Dit instrument hebben we de naam Drie stappen bij hoogbegaafdheid gegeven. Hier zullen we uitleggen welke stappen we bedoelen en waarom we uitgaan van deze drie stappen.

De eerste stap is bewustwording van hoogbegaafdheid.

Kennis over hoogbegaafdheid zorgt ervoor dat je bewust wordt van de rol die het kan spelen in de ontwikkeling van een kind. Als je hier bewust van bent, krijg je beter zicht op wat dit kind nodig heeft. Daarnaast legt het de basis voor het signaleren van hoogbegaafdheid.

De tweede stap is hoogbegaafdheid signaleren.

Als je bewust bent van wat hoogbegaafdheid is en wat er allemaal bij kan horen dan kun je, bijvoorbeeld met de hulp van een signaleringsinstrument zoals dit, actief gaan signaleren.

De derde stap is neem hoogbegaafdheid mee in je zicht op het kind.

Door hoogbegaafdheid te signaleren en alert te zijn op de rol die het kan spelen in de ontwikkeling van een kind, zorg je ervoor dat dit mee wordt genomen in het beeld van een kind; in onderzoek, begeleiding en advisering.

Door deze stappen te volgen kun je een belangrijke rol spelen in de verbetering van de begeleiding bij hoogbegaafdheid. Als ouders en betrokken professionals, zoals bijvoorbeeld de leerkracht of pedagogisch medewerker, psycholoog of logopedist, op de hoogte zijn van de andere en snellere ontwikkeling, kunnen zij het gedrag van het kind beter begrijpen en erop reageren.

Om dit doel te realiseren bevat 'Drie stappen bij hoogbegaafdheid' een theoretisch deel en een praktische toelichting op het signaleren met verschillende signaleringskaarten ingedeeld naar leeftijd van het kind en naar functie. Ook zijn er kaarten met vragen die je kunt stellen en adviezen die je kunt geven. Tenslotte is er een uitgebreide toelichting op de punten die op deze kaarten vermeld staan met voorbeelden om te verduidelijken hoe je dit kunt herkennen bij een kind.

Stap 1 van deze handleiding bevat een theoretische toelichting op het onderwerp hoogbegaafdheid. Het doel is om stap 1: De bewustwording van hoogbegaafdheid, hiermee te vergroten.

Stap 2 gaat over het praktische gebruik van Drie stappen bij hoogbegaafdheid. Het doel is om stap 2: Signaleren van hoogbegaafdheid, vorm te geven.

Stap 3 biedt een uitgebreide toelichting op alle punten die op de kaarten staan en belangrijke aandachtspunten met als doel stap 3: Neem hoogbegaafdheid mee in je zicht op het kind.

1.4 Invloed van de omgeving

De ontwikkeling van hoogbegaafde kinderen wordt naast de genoemde zijnskenmerken ook sterk beïnvloed door de interactie met de omgeving. Bij voorkeur hebben zij contact met kinderen die een gelijk of hoger ontwikkelingsniveau hebben. Dit zijn meestal niet de leeftijdsgenoten van het kind, maar oudere kinderen. Als men van ze vraagt met leeftijdsgenoten op te trekken, kan onderling onbegrip ontstaan. Ook zal het snelle kind proberen zich aan te passen aan de leeftijdsgenoten. Daarbij verdwijnen de eigen interesses en ideeën naar de achtergrond. Uiteindelijk kent hij ze zelf niet meer.

Het komt ook voor dat een kind het aanpassen opgeeft. Sommigen kiezen ervoor om dan maar alleen te zijn, anderen gaan vooral met oudere of juist veel jongere kinderen spelen. Ook komt het voor dat deze kinderen voornamelijk contact zoeken met volwassenen. Een voorbeeld is het kind dat met de juf wil bespreken wat er allemaal niet volgens plan verloopt in de groep! Er zijn verschillende mogelijkheden om goed te reageren op kinderen die zich te veel gaan aanpassen of niet met leeftijdsgenoten willen spelen. Het volgende voorbeeld is daar één van.

Cees (9) vindt het al lang stom en saai op school maar laat dit niet merken. Wel heeft hij vaak hoofdpijn, echter nooit in de vakantie. Als zijn ouders met hem bespreken of hij in de vakantie naar school zou willen voor verdiepende lessen Spaans, dan wordt hij opeens heel boos. Nog meer tijd op school, hoe kunnen ze dat bedacht hebben! Als zijn ouders er wat dieper op ingaan merken ze voor het eerst hoe negatief Cees over school denkt. Ze bespreken dit meteen de volgende dag met de leerkracht. Die wist dit niet, al merkte hij wel dat Cees vaak dromerig uit het raam kijkt en niet altijd goed oplet. Ook spreekt hij zelden af met klasgenoten.

De intern begeleider gaat in gesprek met Cees en besluit hem door te toetsen. Ze merkt dat hij al veel stof van groep 8 begrijpt, al maakt hij nog veel fouten. Een plan wordt gemaakt om school voor Cees uitdagender en relevanter te maken. Gelukkig kan hij al meteen beginnen bij de plusklas en dat blijkt wonderen te doen. Cees zegt die middag thuis meteen dat daar allemaal kinderen zitten die hij begrijpt en die hetzelfde hebben als hij. Hij is enorm opgelucht en de hoofdpijn verdwijnt.

1.5 Problemen, misdiagnose en gemiste diagnose

Hoogbegaafde kinderen voelen best aan dat zij anders zijn en veel van deze kinderen voelen zich daardoor alleen en redeneren dat 'het aan hen ligt'. Klachten zoals buikpijn, hoofdpijn en somberheid komen bij deze groep nogal eens voor.

Wordt de ontwikkeling van het kind sterk geremd en komt het kind weinig of helemaal geen ontwikkelingsgelijken tegen, dan bestaat een groter risico op onderpresteren, onbegrip, eenzaamheid, langdurige verveling en verlies van motivatie.

In de praktijk zien we de gevolgen hiervan in de vorm van depressie, schoolweigering en allerlei vormen van onaangepast gedrag. Onaangepast gedrag leidt nogal eens tot misdiagnoses. Bij teruggetrokken gedrag denkt men bijvoorbeeld aan ASS (autisme spectrum stoornis) en bij druk en onrustig gedrag aan ADHD (attention deficit hyperactivity disorder).

Voorbeeld van mogelijke misdiagnose:

Lena zit in de vijfde klas van de middelbare school. Ze heeft al een paar jaar moeite om zich te concentreren op de leerstof. Het spreekt haar totaal niet aan. De lessen volgt ze alleen als ze de leraar interessant vindt, anders lukt het haar echt niet. Haar resultaten zijn steeds op het randje en elke keer wordt ze net aan over-vergaderd. Ze ziet als een berg op tegen het examenjaar omdat ze bang is dat niet te halen. Ze gaat naar de huisarts en die verwijst haar door naar een psycholoog. Na onderzoek merkt deze op dat veel van haar klachten wijzen naar ADD. Ze krijgt een medicijn voorgeschreven en hoopt daarmee makkelijker te kunnen slagen.

Wat opvalt is dat Lena op de lagere school, dit was een school met veel uitdaging voor snelle leerlingen en veel creatieve projecten, nooit een probleem met concentreren en presteren had. Ook de eerste twee jaar op de middelbare school gingen moeiteloos. In de derde nam het aantal vakken toe en nam de interesse van Lena voor die vakken af. Toen ontstonden de concentratieklachten en lagere cijfers. Mogelijk was een aanpassing in de lesstof een betere oplossing geweest.

Er zijn ook andere oorzaken van misdiagnose denkbaar. Een kind dat geen passend ontwikkelmateriaal aangeboden krijgt, leert niet om zijn gedachten te structureren. Een kind dat structuur mist, kan een aandachtsprobleem lijken te hebben. Als een kind af en toe sterk in zichzelf gekeerd is en erg gefocust op zaken die hem interesseren lijkt dit op ASS. En als een kind enthousiast rondrent en niet stil lijkt te kunnen zitten door zijn intense nieuwsgierigheid, denken we mogelijk aan ADHD. Ook kinderen die zich vaak opstandig of tegendraads gedragen, kunnen ten onrechte een psychiatrische diagnose krijgen.

1.7 Signalen tijdens kennismaking, begeleiding of onderzoek

Hoogbegaafde kinderen kunnen opvallen in de interactie die ze met je hebben en de wijze waarop ze spelen en leren. Bij kinderen die de taal nog niet machtig zijn of die anderstalig zijn, kunnen deze signalen ook opgemerkt worden. We noemen hier enkele signalen die kunnen opvallen. Als je deze signalen ziet, bekijk dan op de kaarten of je ook andere signalen herkent.

- Observeert jou en de omgeving scherp, merkt details op die anderen niet opmerken.
- Scant je, lijkt door je heen te kijken, is gevoelig voor sfeer en authenticiteit.
- Reageert niet, dwars of geïrriteerd bij kinderlijke, autoritaire of niet gemeende vraag.
- Reageert niet op je vraag, kijkt uit het raam, verschuilt zich achter het haar of capuchon.
- Probeert je subtiel uit, test je, vraagt terug of gaat tegen je in.
- Kan al goed aangeven wat hij er zelf van vindt, heeft opvallend goede zelfreflectie.
- Reageert sociaal wenselijk maar je dringt niet echt tot hem door.
- Doet precies wat je vraagt, vraagt geregeld of het goed is, heeft veel bevestiging nodig.
- Reageert gevoelig en subtiel, komt soms kwetsbaar over.
- Is heel enthousiast en leergierig.
- Doet alleen iets als hij het zelf wil, volgt zijn eigen lijn, werkt niet mee ondanks aandringen.
- Komt met onverwachte antwoorden, heeft opvallende humor.

Signalen die naar voren kunnen komen tijdens het spelen en leren van een kind zijn bijvoorbeeld:

- Gaat al aan de slag voor je klaar bent met de uitleg, gaat zijn eigen gang, is soms moeilijk te sturen.
- Vraagt naar het waarom van een opdracht of vraag. Wil de bedoeling weten.
- Zegt snel dat hij het niet kan of snapt, of je moet het eerst voordoen. Wil geen fouten maken. Heeft moeite met tijdsdruk.
- Komt ouder of wijzer over dan hij is, op andere vlakken soms juist jonger.
- Doet alles anders, ingewikkelder, creatiever dan anderen.
- Maakt de opdracht opvallend snel of opvallend vaak meteen al goed. Vooral opvallende focus bij interesse.
- Stelt beginnen uit of heeft moeite met het afmaken van een opdracht of spel. Kan dromerig en snel afgeleid zijn als het niet interessant wordt gevonden.
- Raffelt werk of spel af, werkt slordig of chaotisch.
- Is ontevreden over het eigen werk of de eigen rol bij een spel, ook als het in jouw ogen heel goed ging.
- Stopt meteen als het niet direct lukt, verkreukelt het werk of krast het antwoord weg als het in eigen ogen niet goed is.
- Werkt met groot geduld en heel serieus aan een spel of taak, om het zo perfect mogelijk te doen.
- Eenvoudige vragen worden verkeerd beantwoord, moeilijke vragen juist goed.

Stap 2: Signaleren

Signaleren met Drie stappen bij hoogbegaafdheid

Met behulp van dit instrument krijg je zicht op hoogbegaafdheid. In dit deel vind je in de eerste paragraaf achtergrondinformatie die belangrijk is om door te nemen voordat je aan de slag gaat. Daarna volgt een paragraaf over de onderdelen waaruit 'Drie stappen bij hoogbegaafdheid' bestaat en in de laatste paragrafen staat de werkwijze beschreven om hoogbegaafdheid goed in beeld te krijgen.

2.1 Wat je moet weten voordat je start met signaleren

Het is van belang om je ervan bewust te zijn hoe je op dit moment naar kinderen kijkt en hoe je interpreteert wat ouders over hun kind vertellen. Als je de kennis over hoogbegaafdheid meeneemt in je observaties, zal je anders naar kinderen gaan kijken en hun gedrag anders interpreteren. Je zet als het ware een andere bril op. Voor verdiepende informatie over hoogbegaafdheid zie B. Kopieerblad - Boekentips.

Wanneer ouders zien dat hun kind verder is in zijn ontwikkeling dan andere kinderen, hebben zij er soms moeite mee dit hardop te zeggen omdat zij niet willen opscheppen over hun kind. Houd dit in je achterhoofd bij het luisteren naar ouders.

Als zij er wel zelf over beginnen, vraag dan welk gedrag zij precies bij hun kind zien en wanneer dit voorkomt. Hebben ouders behoefte aan meer adviezen dan je kan geven of willen zij extra begeleiding in de opvoeding van hun kind, dan kun je hen verwijzen naar een deskundige op het gebied van hoogbegaafdheid.

De manier waarop een kind zich ontwikkelt wordt beïnvloed door zijn persoonlijkheidskenmerken en door de omgeving. Sommige kinderen laten juist door die kenmerken of door de reactie van de omgeving al heel jong hun mogelijkheden niet meer zien. De begaafdheid van het kind is dan niet meer zichtbaar. Het is dus van groot belang signalen hiervan te herkennen voordat het kind ze heeft 'verstopt'.

Belangrijk om te weten bij het signaleren van hoogbegaafdheid is het verschil in de manier waarop deze kinderen zich kunnen ontwikkelen. Zij kunnen zeer vroeg zijn met de ontwikkeling op een aantal gebieden en laten dit ook vroeg merken, maar zij kunnen ook gemiddeld of juist laat zijn in de ontwikkeling op deze gebieden. Dan kenmerkt dit zich wel door vrijwel direct een soepele of foutloze beheersing.

De inhoud van het instrument

Het instrument bestaat uit veertien kaarten. Alle kaarten bevatten twaalf punten, ingedeeld van A tot en met de L. De punten zijn beknopt weergegeven op elke kaart om er in de praktijk vlot mee te kunnen werken. In Stap 3 Toelichting bij de kaarten, vind je een toelichting op elk van de punten. Dit maakt het mogelijk snel op te zoeken wat de kenmerken, vragen of adviezen precies inhouden.

2.2 Welke kaarten zijn er?

Er zijn 14 kaarten:

Zes **kaarten met kenmerken** van hoogbegaafdheid, ingedeeld naar de leeftijd waarop ze vaak al zichtbaar zijn. Deze kenmerken kunnen echter ook al op jongere leeftijd of juist later zichtbaar zijn, houd dat in gedachten. Sommige kinderen hebben zo'n snelle ontwikkeling dat ze beter te plaatsen zijn bij de kenmerken van een hogere leeftijdskaart.

Drie **signalenkaarten**, een kaart met signalen uit problemen en twee kaarten met signalen die naar voren komen uit de opmerkingen of zorgen van ouders. Hoogbegaafde kinderen en hun ouders lopen geregeld tegen vergelijkbare problemen en zorgen aan. Als deze naar voren komen uit informatie of tijdens een gesprek, kun je mogelijke hoogbegaafdheid meenemen in je onderzoek naar wat er speelt bij het kind.

Vijf **gesprekskaarten** die gebruikt kunnen worden tijdens het gesprek met ouders of met een kind zelf: 'vragenkaarten' zijn bedoeld om vermoedens van hoogbegaafdheid verder te onderzoeken. De kaart ondersteunt bij het doorvragen als dit aan de orde is. De 'advieskaarten' bevatten twaalf belangrijke adviezen voor ouders en begeleiders van (vermoedelijk) hoogbegaafde kinderen. Hoewel ze niet op maat gemaakt zijn voor die specifieke ouder en hun kind, zijn ze over het algemeen zeer nuttig omdat ze grotendeels gebaseerd zijn op wat ouders van hoogbegaafde kinderen aangaven aan informatie en advies gemist te hebben toen hun kind nog zo jong was.

Het gaat niet om één kenmerk maar om een breder beeld

De kaarten hebben tot doel kenmerken van hoogbegaafdheid te herkennen bij een kind. Het is geen afvinklijstje, maar een geheugensteun bij het signaleren.

Daarnaast dient het voor het onderbouwen van een vermoeden van hoogbegaafdheid.

Alle voorbeelden op de kaart zijn een selectie van de meest voorkomende kenmerken, vragen en adviezen. Vul ze gerust aan met je eigen expertise.

Stap 3:

Neem hoogbegaafdheid mee in je zicht op het kind

Toelichting op de punten van elke kaart

Om de beknopte punten van de verschillende kaarten goed te begrijpen, kun je hier meer lezen over de context en achtergrond van elk signaal, kenmerk, probleem of advies. Met behulp van deze informatie kun je verschillende aspecten van hoogbegaafdheid meenemen in je beeld van het kind. Als je de punten doorneemt en het beeld van het kind completer maakt, krijg je ook direct zicht op de opties die tot goede begeleiding kunnen leiden.

De kaarten komen op volgorde aan bod en elke letter correspondeert met de letters op de kaarten.

Inkijkexemplaar

3.1 Kenmerkenkaarten

Kaart 1. Kenmerken baby

A. Alerte en observerende blik al snel na de geboorte

Heeft al jong, vaak al vlak na de geboorte, veel aandacht voor de omgeving. Is langer alert (meer dan 8 minuten) dan gebruikelijk bij pasgeborenen (tot 5 minuten) (Monod & Curzi-Dascalova, 1973).

B. Vroege eerste bewuste lach binnen twee weken na de geboorte

Gemiddeld genomen verschijnt de eerste bewuste lach na ongeveer een maand. De ogen gaan stralen en er verschijnt een lach op het gezicht van de baby als er iemand naar hem kijkt. Bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kan dit bewuste lachje al binnen de eerste twee weken te zien zijn.

C. Probeert al vroeg het hoofd op te tillen, rond te kijken en het hoofd te draaien

Deze motorische ontwikkelingsstap kun je bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong al in de eerste week waarnemen. Met nieuwsgierige blik probeert de baby om zich heen te kijken.

D. Versnelde rijping van de actieve motoriek, enkele reflexen doven eerder uit

De motorische systemen rijpen sneller (Vaivre-Douret, 2004). Enkele reflexen in de loop van de eerste maanden van het leven doven eerder uit (Vaivre-Douret 2005; 2010) zoals de Moro reflex, de wandelreflex en de Babinskireflex. Daarnaast vindt lateralisatie bij deze kinderen vroeger plaats.

E. Snelle motorische ontwikkeling of juist pas laat resultaat maar dan in één keer goed

Tijgert, kruipt en loopt op jongere leeftijd of juist pas laat maar dan wel in één keer goed. Een voorbeeld van een hele vroege ontwikkeling: een kind kan tijgeren met 3 maanden, kruipen met 5 maanden en lopen met 10 maanden. Andere kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong gaan laat kruipen of lopen maar vallen vrijwel niet of gaan meteen rennen. Daarnaast valt op dat de kruipfase bij deze kinderen soms maar kort duurt of zelfs helemaal wordt overgeslagen.

F. Brabbelt eerder, gebruikt meer woordjes

Opvallend vlotte taalontwikkeling. Doet vroeg geluiden na en spreekt al vroeg de eerste woordjes, soms al met vier maanden. Ook komt het voor dat het kind juist laat (2,5 à 3 jaar) gaat praten maar dan wel meteen in volzinnen. Reageert eerder op zijn naam. Brabbelt eerder met intonatie, rond 8 à 9 maanden.

G. Observeert de omgeving en kan zich al jong langere tijd op iets concentreren

Al in de eerste maanden is sprake van een sterke concentratie en een duidelijk richten van de aandacht op bijvoorbeeld de eigen handen en voeten, gezichten van anderen, activiteiten om zich heen, speelgoed en plaatjes in boeken.